

Trojmezenský prales — realita nebo mýtus?

Miroslav Svoboda

V České republice je málo přírodních lokalit, které se vyvíjely bez výrazných vlivů lidské činnosti. Pokud se týká lesa, jednou z takových lokalit je území na hranicích Česka, Rakouska a Německa označované často jako rezervace Trojmezí (Trojmezenský prales). Podle některých odborníků (Vyskot a kol. 1981; Průša 1990; Míchal a Petříček 1999) je rezervace Trojmezí nejrozsáhlejší a nejzachovější komplex horského smrkového lesa v ČR.

Přírodní rezervace na Trojmezí byla vyhlášena již v r. 1933. Podle některých studií se stáří porostů v dané oblasti pohybuje kolem 300–400 let (Svoboda 2005). Z lesnického hlediska jde o soubor přirozených porostů smrkového stupně (8. lesní vegetační stupeň — lvs., asi na 60 % plochy) a buk-smrkového stupně (7. lvs.). Trojmezí ale není unikátní pouze z pohledu lesa. Ve stěně karu Plešného jezera se vyvinula cenná subalpínská bylinná společenstva. Plešné jezero hostí několik kriticky ohrožených druhů rostlin a kar Plešného jezera má druhově nejbohatší flóru mechorostů ze všech šumavských karů. V rámci Šumavy je Trojmezí v současné době zřejmě místem s nejvyšší druhovou diverzitou lišejníků. Bylo jich zde zatím zaznamenáno asi 300 druhů. V území rostou také mnohé reliktní druhy hub (Mašková a kol. 2003).

Historický vývoj

Lesní porosty v oblasti Trojmezí vzhledem ke své nepřístupnosti dlouho odolávaly vlivům lidské činnosti. Historické prameny z r. 1720 uvádějí lesy této oblasti jako jedny z nejzachovělejších z celé Šumavy (Vyskot a kol. 1981). Změna nastala s výstavbou Rosenauerova plavebního kanálu

(1789–1799) a zpřístupněním okolních lesů. Po 2. světové válce došlo k uzavření hranice (téměř celé území se ocitlo v ochranném hraničním pásmu) a následujících 40 let se vyvíjelo bez vlivu lidské činnosti (Zatloukal 1998; Mašková a kol. 2003). Pokud se týká vlastní rezervace, z historických pramenů vyplývá, že nejvýše položená část byla na přelomu 18. a 19. století ovlivněna těžbou (Jelínek 1997). Některé prameny uvádějí také pastvu dobytka (Mašková a kol. 2003). Na druhou stranu porosty ve spodních partiích území nebyly pravděpodobně nikdy úmyslně těženy.

Podobně jako v celém NP Šumava, také na Trojmezí došlo v r. 1996 ke gradaci kůrovce (lýkožrouta smrkového — *Ips typographus*). V r. 2003 bylo v I. zóně 237 ha suchého lesa, tedy 40 % rozlohy (tisková zpráva NP Šumava, 2003). Minulí správci parku uváděli, že Trojmezenský prales je odsouzen k rychlému rozpadu, podobně jako lesy v oblasti Březníku. V r. 1999 Správa NP se souhlasem MŽP ČR zrušila bezzásahový režim této první zóny a zahájila asanaci stromů napadených kůrovcem. V létě r. 1999, na protest proti probíhající asanaci, zahájily některé ekologické organizace blokádu, která zásah proti kůrovci zastavila (Bláha 2002). V r. 2000 byl vymezen

200–250 m široký pás na česko-německé, resp. česko-rakouské hranici, ve kterém asanace napadených stromů probíhala. Toto opatření bylo oficiálně zdůvodněno potřebou zajistit ochranu rakouských soukromých a německých státních lesů před kůrovcem. Po výměně vedení parku v r. 2004 bylo upuštěno od asanace napadených stromů i v tomto pásu (Mánek, ústní sdělení). V letošním roce (2005) proběhlo nové jednání mezi zástupci MŽP ČR a rakouskými a německými vlastníky lesů. Podle výsledků tohoto jednání budou pravděpodobně správci parku znovu provádět asanaci kůrovce v přibližně 200 m širokém pásu kolem české státní hranice. To znamená také přímo v jádrovém území Trojmezí. Hranice pásu, ve kterém se budou stromy napadené kůrovcem asanovat, by se měla shodovat s hranicí původních porostů na Trojmezí vylišené Jelínkem (1997).

Jak vypadá smrkový prales?

V názvu příspěvku je Trojmezí označena jako prales. Jak ale poznáme původní horský smrkový les — prales? To není jednoduché, protože původních lesů se mnoho nedochovalo, a tak není s čím srovnávat. Někteří odborníci soudí, že ve střední Evropě neexistují nedotčené zonální smrčiny, podle kterých by bylo možné odvodit dynamiku a strukturu těchto porostů. Podle Míchala (nepublikováno) skutečné smrkové pralesy vyhlížejí poměrně exoticky. Jsou většinou velmi řídké, mají hluboko živě zavětvené stromy a díky přítomnosti světlín bez zabezpečení nárůstů se zdají být v permanentním rozpadu (obr. 1). Podíl kůrovcem usmrcených stojících stromů horní úrovně běžně přesahuje 15 %, aniž by porost díky nestejnověkosti plošně odumíral. Smrkový prales je „preplněný“ tlejícím dřevem. To lze vysvětlit okolností, že zde ročně odumírá 0,9–2,5 % živé zásoby a rozklad smrkových kmenů v chladném podnebí může trvat až 150 let. Zmlazení dosahuje co do počtu víceletých jedinců smruku do 130 cm výšky zřídka více než 1 500 ks/ha a obvykle v něm převažuje jeřáb. Také struktura nárůstů přírodní smrčiny je pronikavě odlišná od běžné představy zabezpečené kultury. Smrk se výrazně soustřeďuje na příznivé mikrolokalitě na pozadí ploch s absencí odrůstajícího zmlazení.

Skutečné posouzení stavu a původu lesního porostu je poměrně obtížné a vyžaduje rozsáhlé terénní šetření. Někteří vědci (Franklin a kol. 1981) ale používají jednoduchou metodu a označují za les pralesovitěho charakteru porost, který má následující tři charakteristické strukturální znaky (obr. 1, 2, 3): Prvním z nich je přítomnost mohutných stromů (mohutných ve smyslu tlustých). Tloušťka stromů víceméně souvisí s jejich stářím, a proto mohutné stromy mohou být pokládány za relativně staré. Dalším znakem je přítomnost mohutných

Obr. 1 Typický horský smrkový les je většinou velmi řídký, stromy mají hluboko zavětvené koruny a porosty se zdají být v permanentním rozpadu. Mohutné živé a suché stromy jsou typickým strukturálním znakem pralesovitých porostů, vlevo ♦ Obr. 2 Vpravo rozpadající se stromové patro horského smrkového lesa po napadení stromů kůrovcem. Podle některých odborníků přírodní proces, podle jiných nezodpovědný přístup k lesům

Obr. 3, 4 Na obrázku vlevo nahoře je příklad relativně původního horského smrkového lesa. Vpravo je příklad lesa, který byl ovlivněn lidskou činností. I pouhým okem vidíme rozdíl ve struktuře obou porostů ♦ Obr. 5 Odrůstající mladé smrky na tlejícím kmeni ve smrkovém horském pralese v oblasti Trojmezí. Stůří padlého kmene se odbaduje na 50–100 let. 1–2 m vysoké zmlazení rostoucí na kmeni může být až několik desítek let staré. Proces, jehož výsledky nyní můžeme sledovat, začal patrně odumřením stromu někdy kolem r. 1900. Životní pochody horského smrkového pralesa plynou z lidského pohledu velmi pomalu. V popředí obrázku vidíme uschlé listy kapradí (*Athyrium distentifolium*), které během léta vytvoří hustý 1 m vysoký porost, s nímž semenáčky smrku nemohou konkurovat, a proto odrůstají na ležícím kmeni (uprostřed) ♦ Obr. 6 (dole) Pohled na studijní plochu v mrtvém lese na svahu Velké Mokrůvky v bezzásahovém území okolo Březníku. V popředí vidíme tři suché stromy (nebo jejich torza), které jsou uspořádány v jedné linii a jejichž růst pravděpodobně začal na tlejícím kmeni. Ačkoli jsou tyto stromy přibližně 120 let staré, mezi kořeny stále můžeme najít zbytky nerozloženého dřeva původního stromu. Klimatické podmínky a jiné faktory způsobují, že je rozklad tlejícího dřeva v horském smrkovém lese velmi pomalý. Stromy rostoucí na mrtvém dřevě si velmi často vytvářejí charakteristické chůdovité kořeny (náznak je vidět na obrázku). Mladý smrk se během svého růstu na tlejícím kmeni snaží svými kořeny dostat do půdy, která je zdrojem dalších živin a vláhy. Po úplném zetlení původního kmene pak zůstávají tyto typické chůdovité kořeny. Polámané stromy ležící na zemi pocházejí z porostu, který odumřel po napadení kůrovcem v r. 1997. Bude pravděpodobně trvat dvě až tři desítky let, než se stanou vhodným substrátem pro zmlazení smrku. Snímky M. Svobody

stojících suchých stromů. Odumírání starých stromů je přirozenou součástí dynamiky původního lesa a jejich přítomnost dokazuje probíhající přírodní procesy. Posledním znakem jsou ležící tlející kmene v různém stadiu rozkladu na půdním povrchu. Přítomnost mohutných stromů, souší a tlejícího dřeva v daném lese naznačuje, že dynamiku a přírodní procesy činnost člověka pravděpodobně výrazně nenarušila.

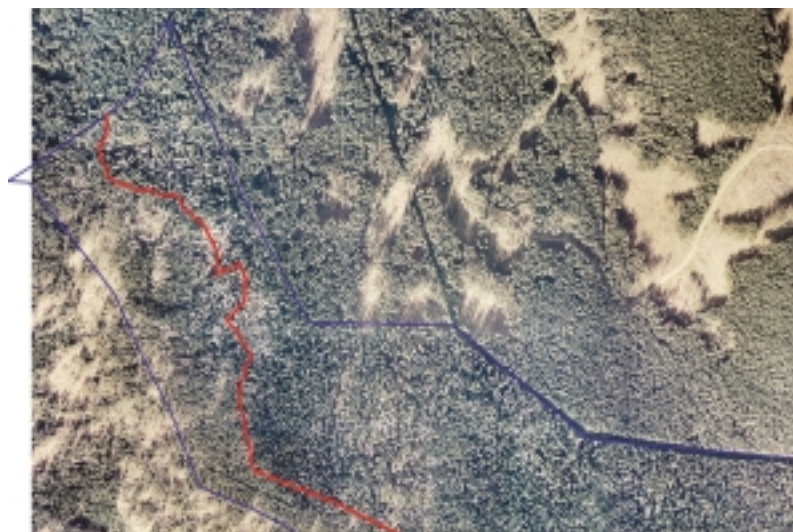
Rozborem historických záznamů, vyhodnocením našich měření na Trojmezí, ale i použitím metody strukturálních znaků lze dojít k závěru, že některé části Trojmezí svým charakterem odpovídají opravdu smrkovému pralesu. Jsou to právě probíhající přírodní procesy na Trojmezí, které zasluhují nejvyšší ochranu. Musíme si uvědomit, že pokud např. vyhubíme některé organis-

my, je možné jejich zpětné vrácení do ekosystému (viz navrácení rysa zpět do šumavských lesů). Prales ale nemůžeme vysadit. Pokud vykácíme nebo nějakým způsobem ovlivníme prales, můžeme tak přerušit procesy, které začaly před desítkami nebo stovkami let (obr. 5 a 6). A může trvat dalších 100 nebo 300 let, než dojde k jejich obnovení. Proto je nutné si uvědomit, co je vlastně předmětem ochrany v pralese. Pokud porovnáme např. zastoupení dřevin smrkového pralesa a sousedícího hospodářského lesa, nenajdeme žádný rozdíl. Kdo ale měl příležitost projít se ve smrkovém pralese a díval se kolem sebe, pochopil, jak velký rozdíl je mezi pralesem a hospodářským lesem (obr. 3 a 4). Jedním z nejviditelnějších rozdílů je právě přítomnost velkého množství mrtvého dřeva, starých a mohutných stromů a nestejnorodá struktura

porostů. Proto jsou předmětem ochrany v pralesích nebo původních lesích probíhající přírodní procesy. Chráníme tak nenarušený vývoj lesního ekosystému.

V Trojmezenském pralese (alespoň některých jeho částech) se les nerušeně vyvíjí po stovky let. Význam tohoto pralesa je díky jeho rozloze a probíhajícím přírodním procesům přinejmenším evropský. Přesto je současná situace kolem Trojmezí paradoxní. Stabilitu a vývoj lesů na Trojmezí ohrožují dva kontroverzní kroky správců NP Prvním z nich je prováděná asanace ve II. zóně v oblasti pod Trojmezí. Holiny, vzniklé v důsledku asanace kůrovce, sahají na některých místech (lokalita pod Trístoličnickem) na dosah I. zóny (obr. 7). Pro nenarušený vývoj lesního ekosystému je nutno zajistit určitou minimální výměru a tvar rezervace. Pokud ale tvoříme holiny

přímo na hranici rezervace, ohrožujeme stabilitu a existenci nejceněnějších porostů. Problém s asanací stromů napadených kůrovcem přímo na hranici rezervace Trojmez-
ná bude snad vyřešen po rozšíření bezzásahového území o navazující porosty II. zóny. O tom se dosud jedná. Dalším problémem je znovu navrhovaná asanace kůrovcem napadených stromů v jádrové části území na hranici s Rakouskem a Německem. Jedním

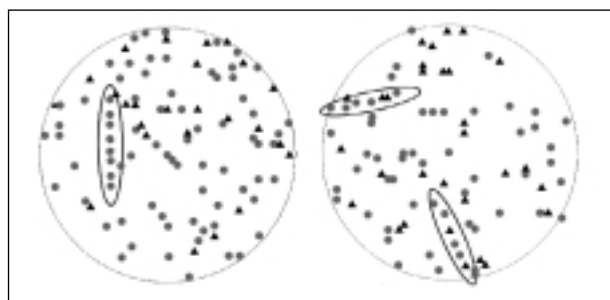

Obr. 7 Letecký snímek I. zóny NP Šumava Trojmezská z r. 2001. Červená linie je hranice první zóny, která zároveň ve spodní části tvoří hranici s Německem a Rakouskem. Na snímku jsou vidět směrem do ČR holiny vznikající ve druhé zóně přímo na hranici rezervace ♦ **Obr. 8** Letecký snímek části rezervace, kde probíhala naše studie a pro kterou existují historické záznamy o stavu porostů. Fialová linie je hranice první zóny. Červená linie odděluje území s odlišným historickým vývojem. Porosty v první zóně nad červenou linií pravděpodobně nebyly nikdy těženy. Jde o nejceněnější části rezervace s nenarušeným vývojem. Porosty v první zóně pod červenou linií byly vytěženy asi před 150 až 200 lety. V levé části snímku pod červenou linií je vidět holina, která vzniká přímo v I. zóně pravděpodobně i následkem zásahu proti kůrovci v hraničním pásmu. Směrem do ČR jsou ve druhé zóně vidět holiny přímo na hranici rezervace. Letecké snímky jsou dostupné na <http://snimek.npsumava.cz>

z argumentů pro asanaci je stav těchto údajně kulturních nebo nepůvodních smrčín (Zatloukal, ústní sdělení). Hranice asanačního pásu bude údajně kopírovat hranice původních porostů (obr. 8) podle historické mapy publikované Jelínkem (1997). V naší studii z Trojmezské ale předkládáme závěry, které jsou přinejmenším v rozporu s tímto tvrzením správců parku.

Výzkum v Trojmezském pralesě

Výzkum v oblasti Trojmezské (na studijních plochách o rozloze 3,6 ha) začal v r. 2001. Cílem bylo popsat strukturu a charakter porostů v dané oblasti, studovat dynamiku mrtvého dřeva a také přirozenou obnovu lesa. Les na Trojmezské má typické strukturální znaky pralesů (přítomnost mohutných starých stromů o objemu až 10 m³, věk některých jedinců kolem 400 let, přítomnost mohutných stojících souší, ležících tlejících kmenů v různém stadiu rozkladu). Zásoba tlejícího dřeva se v pra-

lesovité části pohybovala v průměru kolem 130 m³/ha, zásoba souší kolem 160 m³/ha. Relativně vysoká zásoba stojících souší souvisí s postupným odumíráním stromů působením kůrovce v několika posledních letech. Zásoba živých stromů se v průměru pohybovala kolem 400 m³/ha. Mrtvé dřevo (ležící kmeny a stojící souše) tedy tvoří kolem 40 % celkové zásoby dřeva. Šetření také potvrdilo, že vývoj smrkového zmlazení v pásmu horských smrčín je z velké části vázán na výskyt tlejícího dřeva. Podíl povrchu mrtvého dřeva z celkové plochy činil pouze 5–10 %. Přesto se na tlejícím dřevě nalézala významná část (v některých případech až 70 %) z celkového počtu jedinců zmlazení (semenáčků a mladých stromků). Typickým znakem téměř všech našich ploch (obr. 9) na Trojmezské je jev nazývaný nurse logs (Harmon a Franklin 1989); do češtiny volně přeloženo jako hostitelská kláda. Jsou to stromy rostoucí v liniích. Původ těchto linií je pravděpodobně spojen s růstem stromů na padlých tlejících kmenech (Míchal a Petříček 1999). Výskyt těchto linií na plochách v pralesovité části není překvapující. Překvapující je však v porostech, které byly správci parku často prezentovány jako nepůvodní kulturní smrčiny (Zatloukal, ústní sdělení).

Růst stromů na tlejícím mrtvém dřevě je však znakem původních nebo přírodních porostů, a proto pravděpodobně nemůže jít o nepůvodní kulturní smrčiny. Před 150 až 200 lety byla zřejmě v těchto porostech provedena těžba a odvezeny stromy vhodné k dalšímu zpracování. Pokud předpokládáme, že v té době měl porost pralesovitý charakter a strukturu, došlo k uvolnění čekajících a zastíněných nárostů, které mohly odrůstat právě na tlejícím dřevě. Protože stromové patro v hlavní vrstvě bylo odstraněno po celé ploše, mohly vzniknout příhodné podmínky pro vznik zapojeného, relativně stejnorodého porostu s jednovrstevnou strukturou. Přesto ale v tomto porostu můžeme najít charakteris-

Obr. 9 Uspořádání živých (kolečka) a mrtvých (trojúhelníky) stromů na plochách o velikosti 0,2 ha v hřebenové části Trojmezské. Tyto porosty správci NP prohlásili za kulturní nepůvodní smrčiny. Elipsy označují příklady stromů rostoucích v liniích. Tyto linie nemohly pravděpodobně vzniknout jinak než odumíráním stromů na tlejícím dřevě. To je charakteristický znak původních horských smrkových lesů. V žádném případě tedy nejde o kulturní smrčiny. Orig. M. Svoboda

tické pralesovité znaky. Podle dendrochronologické studie jsou některé stromy v tomto porostu až 220 let staré. I když je zásoba mrtvého dřeva nižší než v pralesovité části, nalézá se zde mrtvé dřevo ve všech stupních rozkladu. Svědčí o tom i přítomnost dřevorozkladné houby ohňovce ohraničeného (*Pbellinus nigrolimitatus*), který roste na starých tlejících kmenech a považuje se za vzácný a indikační druh pro smrkové pralesy. Podle mého názoru jde o relativně přírodní horský smrkový les (první generace lesa po pralesě) a navrhovaná asanace kůrovcem napadených stromů pouze naruší probíhající přírodní procesy a ohrozí stabilitu tohoto porostu.

Závěr

Na internetové adrese <http://sumava.drosera.cz/> je možno nalézt stanovisko dr. Jakuše (odborníka na kůrovcovou problematiku) k asanaci kůrovce v rezervaci Trojmezská. Po přečtení této studie si čtenáři mohou udělat vlastní názor o nutnosti a efektivnosti zásahů proti kůrovci v této první zóně. Je otázkou, do jaké míry bylo rozhodnutí našich úřadů ovlivněno neznalostí stavu lesa v dané oblasti v souvislosti s tlakem rakouských a německých úřadů. Podle mého názoru jde o velký paradox, kdy si na jedné straně můžeme dovolit velký národní park (finančně velmi náročný) a na druhé straně nejsme schopni dostatečně ochránit nejceněnější části původních lesů.